

УДК 347.94+347.61/.64

Т.Ц. Кашперська, здобувач
кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОХОРОНИ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Досліджено інститут доказів і доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів. Виокремлено особливості предмета та засобів доказування у зазначеній категорії сімейних справ, проаналізовано обов'язок осіб, які беруть участь у справі, щодо надання доказів.

Ключові слова: докази, доказування, предмет доказування, окреме провадження, встановлення фактів, сімейні права та інтереси.

Исследован институт доказательств и доказывания по делам особого производства об установлении фактов, имеющих значение для охраны семейных прав и интересов. Выделены особенности предмета и средств доказывания в указанной категории семейных дел, проанализирована обязанность лиц, участвующих в деле, по предоставлению доказательств.

Institute of evidence and proof in the cases of special proceedings on establishing the facts which matter for the protection of family rights and interests is investigated. The features of the subject and the means of proof in this category of family cases are highlighted and analyzed the obligation of the persons involved in the case to provide evidences.

Невід'ємною складовою внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права є інститут доказів і доказування, який регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам [1, с. 38].

Інститут доказів і доказування має характерні особливості у різних видах цивільного судочинства, у тому числі в окремому провадженні, серед справ якого особливою юридичною природою вирізняються справи про встановлення фактів, які мають юридичне значення і в яких законодавець встановлює певні правила доказів і доказування.

Інститут доказів і доказування неодноразово був предметом наукових розвідок вчених-процесуалістів. Цю проблематику досліджували Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, С.В. Васильєв, Л.Є. Гузь, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Л.А. Кондрат'єва, Г.О. Світлична, В.І. Тертишніков, Т.Р. Федосєєва, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса,

Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан, М.М. Ясинок та інші. При цьому праці вчених здебільшого стосувалися проблем правового регулювання категорії доказів і доказування у межах позовного провадження. Поза увагою залишалися особливості цього процесуального інституту в інших видах цивільного судочинства, зокрема наказному та окремому провадженнях. Не був предметом наукових розвідок інститут доказів і доказування і в певних категоріях цивільних справ, у тому числі справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів особи.

З огляду на зазначене метою цієї наукової статті є виокремлення особливостей доказів і доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів.

У справах окремого провадження діють загальні правила інституту доказів і доказування з певними винятками, встановленими законодавством, які здебільшого стосуються предмета доказування у зв'язку з його обумовленістю нормами матеріального, сімейного права.

Згідно з частиною першою ст. 179 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Зважаючи на те, що в порядку окремого провадження може бути встановлено низку фактів, які мають юридичне значення, предмет доказування у таких справах поділяють на загальний і спеціальний. Загальний предмет доказування формують обставини, які входять до предмета доказування в усіх справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Спеціальний предмет доказування є сукупністю тих обставин, які мають бути встановлені у кожній конкретній справі з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин.

Згідно з п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 січня 1995 року № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» в порядку окремого провадження розглядають справи про встановлення фактів, якщо:

- згідно із законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян;
- чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення;
- заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення;
- встановлення факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право.

Зазначені обставини формують загальний предмет доказування у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у тому числі для охорони сімейних прав та інтересів.

Як свідчать результати аналізу сімейного законодавства України, до спеціального предмета доказування належать:

- у справах про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами:
- наявність факту родинних відносин між фізичними особами;

відсутність державної реєстрації цього факту органами державної реєстрації актів цивільного стану (далі — органи ДРАЦСу);

причини, з яких цей факт не було зареєстровано;

мета, задля якої заявникові потрібно встановити цей факт;

– у справах про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення:

факт реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення;

відсутність в органах ДРАЦСу відповідного запису, відмова у його відновленні або можливість його відновлення лише на підставі рішення суду;

мета, задля якої заявникові потрібно встановити цей факт;

– у справах про встановлення факту батьківства (материнства):

факт батьківства (материнства);

факт смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (факт смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини);

внесення запису про батька дитини у Книгу реєстрації народжень за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини — за вказівкою матері;

внесення запису про матір дитини, батьки якої невідомі, за рішенням органу опіки та піклування;

мета, задля якої заявникові потрібно встановити цей факт;

– у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу:

факт спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;

причини неможливості одержання документів, що посвідчують факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;

мета, задля якої заявникові потрібно встановити цей факт.

Отже, у кожній справі окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, суд має встановити як загальні обставини, які належать до предмета доказування в усіх категоріях таких справ, так і спеціальні обставини, які формують предмет доказування у кожній конкретній справі і регламентовані сімейним законодавством України.

З проблемою визначення предмета доказування у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, тісно пов'язана проблема з'ясування засобів доказування, які можна використовувати у таких справах.

Згідно з частиною першою ст. 57 ЦПК України доказами у цивільному процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Процесуальною формою доказів є засоби доказування, правову регламентацію яких ЦПК України здійснює шляхом законодавчого закріплення їх переліку. Так, відповідно до частини другої ст. 57 ЦПК України фактичні дані, які є доказами у справі, встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

Відповідно до загальних правил розгляду справ у порядку окремого провадження, закріплених у ст. 235 ЦПК України, у справах про встановлення фактів, що

мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування, а саме:

– у справах про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами необхідними доказами є:

докази, які підтверджують наявність певного юридичного факту (документи, листування, які містять відомості про родинні відносини цих осіб тощо);

довідка з органів ДРАЦСу про неможливість відновлення свідоцтва про народження, свідоцтва про шлюб тощо. Додатково (залежно від мети встановлення певного факту) може виявитися потреба у наданні доказів, які підтверджують, наприклад, віднесення заявника до певних суб'єктів, перерахованих у законі [2, с. 477];

– у справах про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення засобами доказування можуть бути:

довідка відповідного архіву органу ДРАЦСу, що підтверджує факт втрати актового запису;

висновок районного (міського) органу ДРАЦСу про відмову у відновленні актового запису із зазначенням мотивів відмови;

довідка з архіву органу ДРАЦСу, що актові записи збереглися, проте даних про заявника немає;

копія рішення суду про усиновлення;

рішення органів опіки про усиновлення;

рішення виконкому місцевої ради чи держадміністрації про усиновлення; анкети усиновлювачів;

показання свідків, яким достовірно відомо про усиновлення, тощо [3, с. 375];

– у справах про встановлення факту батьківства (материнства) факт походження дитини від чоловіка, якого вважають батьком дитини, може підтверджуватися такими доказами: фото-, відеоматеріали сумісного проживання жінки і чоловіка однією сім'єю, їх листами, довідками з місця проживання, медичними довідками, висновком експерта [4, с. 522].

Якщо дитину підкинули, її залишила матір, доказами того, що особа є її матір'ю, можуть бути:

показання свідків;

залишені при дитині записки про ім'я дитини;

матеріали кримінальної справи;

особливі ознаки на тілі дитини (родимки, шрами, особливий спосіб зав'язування пуповини);

висновок судово-генетичної експертизи. Якщо матір залишила дитину в пологовому будинку або лікарні на повне державне утримання, доказом того, що ця мати народила дитину, є медичні документи (довідка, свідоцтво і картка породіллі тощо). Якщо ж дитина була народжена за фіктивними документами або мати дитини зареєструвалася в лікарні за чужими документами, то доказами, що вона є матір'ю, можуть бути показання свідків (осіб, які разом з нею народжували дітей, працівників лікарні), медичні документи породіллі і, звичайно, висновок судово-генетичної експертизи [5, с. 303];

– у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу обставини, що належать до предмета доказування, можуть підтверджуватися показаннями свідків (сусідів, родичів, представників житлово-експлуа-

таційної організації), довідками про реєстрацію зазначених осіб за одним місцем проживання тощо.

При цьому слід мати на увазі, що всі наведені вище докази, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів особи, повинні відповідати встановленим у законі вимогам, а саме бути належними та допустимими.

Згідно з частиною першою ст. 58 ЦПК України належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. У справах про встановлення фактів, які мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, належними вважатимуться докази, які обґрунтовують заявлену вимогу або мають інше значення для вирішення справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Заявник та інші заінтересовані особи мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог (частина друга ст. 58 ЦПК України). Проте остаточно питання про належність доказів вирішує суд, який має регулювати процес формування доказів, необхідних для обґрунтування судового рішення (зокрема, відповідно до частини третьої ст. 58 ЦПК України суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування).

Разом з критерієм належності доказів цивільне процесуальне законодавство України містить і критерій їх допустимості, що охоплює два принципових положення:

- обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (частина друга ст. 59 ЦПК України);

- суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Таким чином, допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне за собою недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі [6, с. 170].

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що проведене дослідження дозволило дійти таких висновків:

- предмет доказування у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів особи, поділяють на загальний і спеціальний;

- у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування;

- засоби доказування, які використовують у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, мають відповідати вимогам належності та допустимості.

Решта проблем, пов'язаних з порядком здійснення судочинства у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, зокрема виокремлення процесуальних особливостей провадження у таких справах, виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Чурпіта Г.В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивілістичних судочинствах: компаративістичний аспект / Г.В. Чурпіта // Криміналістичний вісник. — 2014. — № 1 (21). — С. 38—44.
2. *Комментарий* к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации / [под общ. ред. В.И. Радченко]. — М. : Норма, 2004. — 752 с.
3. Гузь Л.Е. Судебное установление фактов, имеющих юридическое значение / Л.Е. Гузь. — Харьков : Полиграфист, 2007. — 702 с.
4. *Цивільний процес України* : підруч. / [Білоусов Ю.В., Богдан Й.Г., Бондаренко-Зелінська, Н.Л. та ін.] ; за ред. М.М. Ясинка. — К. : Прав. єдність : Алерта, 2014. — 743 с.
5. Гузь Л.Є. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Л.Є. Гузь, А.В. Гузь. — Харків : Фактор, 2011. — 576 с.
6. *Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар* / [Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков В.І. та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. — 2-е вид., допов. і перероб. — К. : Атіка, 2010. — 896 с.